

ULOGA ZAINTERESOVANE JAVNOSTI U ZAŠTITI PRIRODE

Uvod

„Stremimo ka Ujedinjenim nacijama koje će prepoznati i uključiti se u partnerstvo sa još snažnijim globalnim civilnim društvom da bismo pomogli da uklonimo necivilne elemente kao što su to trgovci drogom, kriminalci i teroristi...“ Obraćanje bivšeg Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija Kofi Anana Generalnoj skupštini tokom otvaranja 52. sednice, 22. 9. 1997. godine.

Reči Kofi Anana ne odnose se samo na ulogu civilnog društva/javnosti u pobrojanim oblastima. Istorija uloge javnosti u svim aspektima ljudskog života ima svoje duboke korene koji pokazuju vrlo značajne doprinose opštem ljudskom napretku u svim segmentima, pa tako i u oblasti zaštite životne sredine ili s obzirom na temu Simpozijuma i u oblasti čuvanja i zaštite prirode.

Zainteresovani ljudi su mnogo ranije i pre nastanka Ujedinjenih nacija i globalne politike ukazali i na mnogim mestima doprineli da problem zaštite prirode postane deo državne politike mnogih zemalja. Prvi nacionalni parkovi upravo su deo doprinosa posvećenih ljudi. Podsećamo da je prvi zvaničan Nacionalni park na svetu Jeloustoun (Yellowstone National Park) u Sjedinjenim Američkim Državama, nastao krajem 19. veka zahvaljujući velikom entuzijazmu grupe ljudi i veri da ljudska zajednica mora da čuva čudesna dela prirode.

Dvadeseti vek ostaće upamćen kako po velikim ratovima i razaranjima tako i po tehnološkom napretku koji je doneo mnoge pogodnosti ljudskoj zajednici i civilizacijskom napretku. Međutim, dvadeseti vek je u mnogim segmentima doprineo da ljudi zaborave da iscrpljivanje i devastiranje prirode može da ugrozi opstanak čitave planete Zemlje. Nažalost, rezultat tih pogrešnih koraka jesu i klimatske promene koje su sada problem čitavog čovečanstva. Ipak, dvadeseti vek je doneo i stvari koje su ga pozitivno obeležile. To su svest o ljudskim pravima i svest o pravu ljudi da žive u zdravoj životnoj sredini. Upravo u tim oblastima javnost, odnosno zainteresovani pojedinci i grupe udruženih ljudi dali su svoj nemerljiv doprinos. U ovim segmentima nevladine organizacije kao odgovoran deo javnosti toliko su svojim angažmanom doprineli između ostalog zaštiti prirode, da su postale jedan od stubova svetske politike u donošenju odluka od globalnog značaja. Dvadeset prvi vek će bez sumnje biti obeležen zaštitom životne sredine i održivim razvojem.

Ciljevi kao što su zaustavljanje propadanja biodiverziteta do 2010 (Countdown 2010) i Milenijumski ciljevi koji u sebi između ostalog sadrže osiguranje održivosti životne sredine podrazumevaju uključivanje javnosti u kreiranje i sprovođenje tih ciljeva.

U Srbiji se danas susrećemo i sa dobrom ali i lošim primerima u oblasti čuvanja prirode. Nažalost, mora se istaći da se još nedovoljno vodi računa o održivom razvoju čiji je veoma važan deo čuvanje prirode. Deklarativno mnogi političari ističu održivi razvoj kao vodeću strategiju naše zemlje. Ipak možda bi bilo dobro da se u tom pravcu ide malo brže. Ali bez obzira na kritičke tonove koji dolaze kroz civilni sektor i javnost, država i oni koji donose odluke treba kritike da dočekaju sa olakšanjem jer što je konstruktivnija kritika, što je veća mogućnost opravdanog kritikovanja pogrešnih odluka i što je veća transparentnost to je veća i šansa Srbije za napredovanjem u svakom segmentu pa tako i u čuvanju prirode.

Dobre prakse razvijenih zemalja treba da posluže kao primer i da se koriste i u našoj zemlji. Prakse kao što su razmene iskustava i dijalog između eksperata i lokalnog stanovništva radi

dobrog upravljanja prirodnim dobrima, zatim praksa o povezivanju prirode, kulturne zaostavštine, poljoprivrede i lokalne zajednice treba da počnu da se primenjuju i u Srbiji. Međutim, za razliku od razvijenih praksi u zemljama kao što su SAD, Velika Britanija ili Švedska u kojoj se, uzgred rečeno nalazi i najstariji nacionalni park u Evropi Sarek (proglašen 1909-1910) vođenje nacionalnih parkova ili uopšte zaštićenih prostora u Srbiji već odavno su ozbiljan problem ne samo za stručnjake već i za državu. Provereni i razrađeni sistemi u nekim državama i privatnim fondovima, kao i sistemi volontiranja i uključivanje javnosti u održavanje zaštićenih prostora tek su želja pojedinih stručnjaka i nevladinog sektora koji se sa puno entuzijazma okrenuo brizi o čuvanju prirode u Srbiji.

Kratak osvrt na istorijat uključivanja javnosti u zaštitu prirode

Dobro upravljanje prirodom ima naravno svoju istoriju koja u pojedinim delovima sveta ide u dublju ili bližu prošlost. Nažalost čovek je od svog nastanka bez obzira što je deo te iste prirode bio i ostao jedan od ozbiljnih faktora razaranja prirode. Prvi ozbiljan atak je učinjen milenijumima ranije prilikom krčenja zemljišta radi zemljoradnje. Ljudska populacija je od tih praistorijskih vremena veoma narasla pa tako i ljudske potrebe. U bližoj istoriji, u poslednja dva veka beleže se prva ozbiljna razmišljanja najpre pojedinaca, pa zatim grupe naučnika, umetnika i entuzijasta koji su upozoravali na potrebe pre svega čuvanja prirodnih

FOTOGRAFIJA 1: SEKVOJA, JOSEMITI PARK, SAD (BARBARA POLK, 2006)

čudesa. Oni koji su bili prvi u prilici da vide u Americi geizire Jeloustonea, lepote stenovitih planina Sijera Nevade gde se nalazi Josemiti park (Yosemite National Park) i hiljadugodišnje sekvoje/redvud još u devetnaestom veku su udružili napore da se ova mesta proglase od posebne važnosti i postanu prvi nacionalni parkovi. U Evropi je trend proglašavanja nacionalnih parkova krenuo početkom dvadesetog veka pa je tako najstariji nacionalni park nastao u Švedskoj, a odmah za njim u Švajcarskoj.

Ovo šturo pominjanje istorijata najstarijih nacionalnih parkova nije zbog potrebe podsećanja na njihovu povest nastanka, nego zarad načina kako su nastali i zatim radi segmenta koji se razvio zajedno sa njima a to je volontiranje. Volontiranje ili dobrovoljni rad postao je deo društvenog organizma u trenutku kada je došlo do namernog-svesnog uspostavljanja interakcija u nekoj zajednici gde je nastalo uzajamno poverenje i želja da se zajednički urade stvari od opšte koristi za tu zajednicu ili šire za celo društvo. U sociološkom smislu rezultati takvog udruživanja postali su ono što se naziva socijalnim kapitalom i bez obzira što smo na terenu zaštite prirode pojam socijalnog kapitala i u ovoj oblasti je veoma važan. U trenutku kada pojedinci kao matice počnu da okupljaju ljude oko zajedničkog cilja zarad zajedničkog dobra a bez lične koristi, oni postaju veliki pozitivan socijalni kapital koji celo društvo može civilizacijski da pomeri unapred. Oni hrabri i uporni pojedinci a zatim i grupe građana kao njihovi sledbenici upravo su te košnice koje su dale ozbiljan doprinos da čovečanstvo postane svesno potrebe čuvanja prirode od uništavanja i beskrupulozne eksploatacije.

Volontiranje inače igra ključnu ulogu u mnogim aktivnostima u nacionalnim parkovima širom sveta i to je poznata činjenica. Imamo svež primer iz SAD da su u fiskalnoj 2007. godini 153 000 volontera donirali 5.4 miliona časova rada što je efektivno ravno radu 2 500 stalno zaposlenih ljudi. Ujedno su uštede države na volonterskom radu 100 miliona dolara (podatak sa web sajta <http://www.nps.gov/volunteer/>). Volonterski programi kreirani su tako da su korisni i za parkove i za volontere. Tako volonteri preuzimaju mnoge zadatke od kojih ističemo edukaciju, vođenje pešačkih tura kroz park, održavanje staza i patroliranje, vođenje

biblioteka, postavljanje kompjuterskih sistema i vebajtova kao i davanje informacija posetiocima o samom istorijatu parka. Najčešće su volonteri penzioneri, zatim studenti, u SAD skauti ali i mnogi drugi ljudi kao što su profesori univerziteta, lekari i obični ljudi bez obzira na godine. Na taj način velika populacija građanja daje svoj doprinos čuvanju prirode i misije koji jedan nacionalni park treba da ima. Ovaj potencijal je impresivan i Srbija iako mala i nerazvijena zemlja svakako bi trebala da ga iskoristi. Ima bezbroj primera kako planinari ali i pojedini zaljubljenici u Frušku goru ili neku drugu planinu u Srbiji samoinicijativno čuvaju i brinu o tom području. Prvi su kada alarmiraju o devastaciji šumskog resursa ili kada brinu o opstanku na primer beloglavog supa koji je na rubu istrebljenja ne samo u Srbiji nego u čitavom svetu.

Jedan od vidova uticaja javnosti u društvu pa i u delu koji se tiče prirode jesu i različite vrste organizacija među kojima su i nevladine organizacije koje su nastale posebno u oblasti zaštite životne sredine kao rezultat organizovane građanske pobune protiv uništavanja prirodnih resursa i biljnih i životinjskih vrsta na svetu.

Najstarija organizacija takve vrste koja upravo ove godine slavi 60 godina svog postojanja kao i Zavod za zaštitu prirode Srbije jeste **IUCN - Međunarodna unija za zaštitu prirode (International Union for Conservation of Nature)** koja pomaže celom svetu da pronađe najbolja rešenja u oblasti zaštite životne sredine a samim tim i prirode. Ovu najstariju međunarodnu mrežu osnovnu 1948. godine čine ne samo vlade velikog broja zemalja nego i veliki broj nevladinih organizacija i gotovo 11 000 naučnika volontera iz 160 zemalja, veliki broj privatnih kompanija i lokalnih zajednica. U ovom trenutku IUCN broji više od 1000 članica (<http://www.iucn.org/about/index.cfm>). Kao što ističu na svom sajtu njihova vizija jeste svet koji vrednuje i štiti prirodu!

Pre gotovo pedeset godina nastala je čuvena organizacija **WWF** poznata kao World Wildlife Fund (Svetski fond za zaštitu divljine). Priča je vrlo jednostavna i ima gotovo istu matricu nastanka kao i Jeloustoun park u SAD. Britanski biolog ser Džulijan Haksli (Sir Julian Huxley) nakon povratka iz Afrike je svojim člancima upozorio javnost da će afrički prirodni habitat nestati za 20 godina ukoliko se ne preduzmu hitne mere na zaustavljanju lova na divlje životinje u Africi. Zainteresovana javnost i pojedinci su pomogli da se osnuje ova svetski značajna organizacija čuvena i po svom izuzetnom logotipu sa pandom. Kada god je to moguće WWF radi sa nevladinim organizacijama (http://www.panda.org/about_wwf/who_we_are/history/sixties/index.cfm).

Ne možemo a da ne pomenemo **Grinpis - Greenpeace** koji je možda medijski najatraktivniji zbog svojih spektakularnih akcija u kampanjama za spasavanje kitova, kampanjama protiv atomskih proba na Pacifiku ili u kampanjama protiv genetički modifikovanih organizama. To je prava nevladina organizacija nastala početkom sedamdesetih godina dvadesetog veka kada su unutar grupe aktivista koji su plovili na starom ribarskom brodu artikulirani motivi o izgradnji *zelenog i miroljubivog sveta*. Tada je grupa aktivista verovala da nekoliko pojedinaca može da donese promene u načinu odnosa prema prirodi (<http://www.greenpeace.org/india/about/the-history-of-greenpeace>). Danas Grinpis sa ponosom može da istakne svoje doprinose u mnogim oblastima zaštite prirode bez obzira da li se svi slažu sa njihovim metodama ili ne.

Ovaj kratak spisak ne bi bio potpun bez pominjanja **Prijatelja Zemlje – Friends of the Earth** (http://www.foe.co.uk/about_us/friends_earth_background.html) najveće nevladine organizacije u Velikoj Britaniji koja je osnovana 1971. godine i danas spada u najveću mrežu nevladinih organizacija na svetu sa 70 organizacija u pojedinim zemljama i velikom mrežom grupa i lokalnih zajednica u Engleskoj, Velsu i Škotskoj. U Velikoj Britaniji svakako spadaju u najuticajnijiu nevladinu organizaciju prepoznatljivoj po svojim kampanjama; ističemo čuvenu kampanju za recikliranje sa akcijom kada su ispred Švepsove

upravne zgrade istresli 1500 nepovratnih boca iskazujući na taj način svoj stav o potrebi recikliranja. I pobedili su!

Govoreći o velikim kampanjama nevladinih organizacija mora se istaći njihova velika pozitivna uloga koju su imali na potrošače Evropske unije. U Srbiji bi potpuno bila nepoznata činjenica o velikom otporu potrošača EU prema upotrebi genetički modificiranih organizama da još 2001. godine nije bilo kampanje upravo nevladinog sektora celog regiona Jugoistočne Evrope čiji su deo bili i Zelena mreža Vojvodine i deo stručne i naučne javnosti Srbije. Rezultat te kampanje jest da danas Srbija ima šansu da postane zemlja bez GMOa. Naučnoj i zainteresovanoj javnosti je jasno kako mogu

genetički modificirani organizmi da utiču na svoje divlje srodnike ili na domaće sorte (kukuruz, soja, paradajz, krompir, uljana repica, tikve, šljive). Upravo zainteresovana javnost, nevladine organizacije i deo naučne javnosti vrše taj potrebni pritisak i lobiranje koje jednoj zemlji kao što je Srbija donose isključivo dobrobit i napredak. Danas je nekontaminirano zemljište veliki resurs a u budućnosti će biti još veći zbog izuzetno narastajuće potrebe za zdravom hranom.

FOTOGRAFIJA 2: FLAJER KAMPANJE ZMV PROTIV GMO (ZMV, 2008)

U Srbiji u ovom trenutku postoji veliki broj nevladinih organizacija nastalih najviše u poslednjih desetak godina koje u svom fokusu imaju održivi razvoj, brigu o vodenim resursima, otpadu, pticama, biodiverzitetu, održivom turizmu, ruralnom razvoju ili edukaciji iz oblasti zaštite životne sredine. Uočeno je 2006. godine da se u Srbiji sve više organizacija bavi problemima zagađenja voda i otpadom

(http://www.rec.org/REC/Programs/NGO_support/PDF/ngo_directory_5th_ed.pdf).

Sve pomenute oblasti tiču se čuvanja i brige o prirodi. Ukupan broj ekoloških organizacija u Srbiji prema Centru za razvoj neprofitnog sektora iznosi 200, a broj članova ekoloških organizacija u Srbiji iznosi preko 35 000 što je veliki potencijal. Mi verujemo da je broj grupa za zaštitu životne sredine i daleko veći. Ono što nije dobro jeste da u Srbiji početkom 21. veka još ne postoji zakon po kojem nevladine organizacije mogu da deluju i razvijaju se u skladu sa potrebama razvoja društva 21. veka. Smatramo da je potrebno ponoviti da su javnost, građani jedne zemlje udruženi u nevladine organizacije postali stub globalne politike održivog razvoja. Na Srbiji je da sledi globalnu politiku održivog razvoja i da iskreno prihvati potrebu ovog velikog socijalnog kapitala kojim Srbija raspolaže.

Dobre prakse uključivanja javnosti u zaštitu prirode – put ka održivom razvoju

Ono što svi uočavamo kada radimo na terenu bilo u urbanoj ili ruralnoj sredini jeste neinformisanost većine stanovništva/javnosti u Srbiji o mnogim segmentima koji su vezani za zaštitu životne sredine uprkos velikom broju aktivista nevladinog sektora. Uočena je takođe potreba za edukacijom i primenom dobrih praksi iz razvijenih zemalja koje mogu korisno da se apliciraju i kod nas. Na primer, jedan od uspešnih modela IUCNa koji se primenjuje u sistemu kategorizacije zaštite pojedinih područja jeste Kategorija V koja se odnosi na zaštićene predele koji uključuju ljude koji tamo žive sa svojim kulturnim nasleđem. To povezivanje prirode, kulturnog nasleđa i lokalne zajednice nije nimalo lak zadatak. Upravljanje spojem između ljudi i prirode jeste jedan od najvećih izazova sa kojim jedno društvo može da se suoči. Predeli koji su zaštićeni Kategorijom V nisu predeli od manjeg značaja već naprotiv imaju veoma delikatan i važan zadatak da pokažu kako je balans između prirode i čoveka moguć. U Srbiji postoje važna prirodna područja koja zbog svog biodiverziteta, kulturnog nasleđa i jake i solidarne lokalne zajednice mogu da zadovolje zahteve zaštite Kategorije V IUCNa. Mišljenja smo da se Kategorija V može adekvatno primeniti na područje uz reku Tamiš.

Primer dobre prakse imamo sa pomenutog terena Potamišja. Prošle godine, prilikom Studijskog putovanja tima međunarodnih stručnjaka, pokazalo se da je lokalno stanovništvo/javnost u tom području spremno za prihvatanje dobrih praksi iz drugih zemalja, da ljudi imaju viziju zaštite i unapređenja svog kraja kao i veliku ljubav prema prirodnom okruženju. Koncept „Dobro upravljanje predelom“ koji nam je predstavila nevladina organizacija **QLF – Atlantic Center for The Environment** (Kvebek-Labrador Fondacija /Atlantik centar za zaštitu

životne sredine, www.qlf.org) bio je zamišljen da okupi međunarodni tim profesionalaca iz oblasti zaštite prirode u nameri da razmene svoja iskustva i daju savete ljudima iz ruralnih zajednica u vezi sa pitanjem zaštite i ruralnog razvoja. Cilj ovakvog rada je bio da se pruži prilika stručnjacima da uče na osnovu direktne razmene iskustava sa kolegama, ali i da se pruži podrška za zaštitu domaćem regionu koji se posećuje putem interakcije između lokalnog stanovništva sa onima koji su se već suočili sa sličnim pitanjima na drugim mestima u svetu. Ovakav model ujedno može da pospeši prekograničnu, regionalnu i međunarodnu saradnju i zajedničko razumevanje na pojedinačnom i institucionalnom nivou. Primenjeni način rada skrenuo je pažnju na veliki prirodni, kulturni i pre svega ljudski potencijal Srednjeg Banata i Potamišja. Uže specijalizovanim stručnjacima, naravno da su poznate vrednosti biodiverziteta ili kulturne baštine Potamišja. Međutim, rezultat zajedničkog rada sa ljudima tog područja učinio je da se ljudi bolje povežu između sebe i postanu svesni potrebe stvaranja mikroregije koja zaslužuje svoju strategiju zaštite i razvoja. Može se tvrditi da su povezani ljudi u regionu Potamišja spremni na čuvanje i dobro upravljanje prirodnim i kulturnim vrednostima u kojima žive i koji ih okružuju. U ovakvim slučajevima da bi se ciljevi ostvarili, gotovo po pravilu su problem oni iz takozvanog negativnog socijalnog kapitala (kriminal i korupcija) koji su česta pojava u društvima u tranziciji/nestabilnim državama i predstavljaju veliki izazov u ostvarivanju pozitivnih iskoraka.

FOTOGRAFIJA 4: POTPISIVANJE DEKLARACIJE COUNTDOWN 2010, SALAŠAR ZORAN STOJANOV I JORG LOMAN (MILOJE MILIĆ, 2008)

Kada se govori o Vojvodini koja je pre svega poljoprivredno područje ne sme se zaboraviti da je upravo to regija koje zahteva veliko i jasno učešće javnosti zbog zaštite prirode. Agresivna i intenzivna poljoprivreda iz druge polovine dvadesetog veka nanela je gotovo nepopravljive štete prirodi Vojvodine. Ne moram da pominjem procentualno minimalne šumske resurse što je opšte poznata činjenica, izumiranje biljnih i životinjskih vrsta i nestanka tradicionalnog načina života koji se vodio više od dva veka unazad na ovom području. Zaštita prirode danas zahteva kompleksniji prilaz i povezivanje sa drugim naučnim i profesionalnim disciplinama i poslovima. Poljoprivreda je u Vojvodini sudbina svih ljudi koji u njoj žive bez obzira da li su agronomi, biolozi, mašinski inženjeri, lekari, umetnici ili šusteri. Paori su populacija ili deo javnosti koji je respektabilan u Vojvodini. Ili bi bar tako trebalo da bude. Naglašavam da su upravo paori sela Botoš, prvi u Srbiji (kao lokalna zajednica) potpisali februara ove godine Deklaraciju o zaštiti biodiverziteta Odbrojavanje 2010 (Countdown 2010) koja ima za cilj zaustavljanje propadanje biodiverziteta do 2010 godine. Edukovani i udruženi paori i salašari iz Zelene mreže Vojvodine znaju da dobra poljoprivredna praksa i organska proizvodnja znače dobrobit i za ljude ali i za prirodu. Sa druge strane edukovani

potrošači u Novom Sadu traže povrće, voće i žitarice koje čuvaju njihovo zdravlje i prirodu. Novi Sad je zahvaljujući radu nevladinog sektora (Zelena mreža Vojvodine) u čiji tim su uključeni eksperti (prof.dr. Branka Lazić) postao centar okupljanja proizvođača organske proizvodnje u Srbiji gde je distribucija omogućena kroz Pijacu „Moj salaš“. Novosađani su postali ona kritična masa javnosti koja je počela da obraća pažnju čime se hrani i od koga kupuje. Svojim stavom oni utiču višestruko na dobrobit prirode, premda nekada i nesvesno. Kupujući organske proizvode utiču ne samo na svoje zdravlje nego i na obnovu prirodnog habitata na našim njivama i oko njiva. A kupujući domaće organske poljoprivredne proizvode doprinose i smanjenju karbonskog otiska što će biti glavna strategija globalne politike dvadeset prvog veka zbog klimatskih promena. Sigurno je da će glavni ciljevi dvadeset prvog veka u ljudskoj istoriji biti zapamćeni po novim strategijama koje će biti okrenute spasavanju naše planete i svog živog sveta na njoj.

Primeri loše prakse u čuvanju prirode – put ka neodrživom razvoju

Još od prvog Samita o održivom razvoju u Rio de Žaneiru 1992. godine postavio se ozbiljan problem da li je moguće povezati/pomiriti dva E – ekonomiju i ekologiju. Profit i kapital imaju svoje zakone i zahteve i od samog nastanka profit nema osećanja nego samo interes za što većim bankarskim računom. Ali početkom 21. veka stvari počinju polako da se menjaju. U dvadesetom veku kada su tehnološki razvoj, želja za što većom zaradom i ratovi koji su se vodili kulminirali pojavile su se možda i najveće tekovine dvadesetog veka i to upravo zahvaljujući udruženoj javnosti. To su zahtevi da ljudi bez obzira na svoje poreklo, veru, pravni, ideološki ili politički koncept ili mesto rođenja imaju određen broj neotuđivih prava složenih u koncept ljudskih prava koji je zvanično dobio svoj oblik u Opštoj deklaraciji UN o pravima čoveka 1948. godine – dakle pre šezdeset godina. Kako se približio kraj dvadesetog veka a i kraj milenijuma, sa porastom uticaja javnosti rasla je i svesnost o pravu čoveka da živi u zdravom okruženju. Milenijumski ciljevi su tačno odredili šta je globalni cilj svih naroda i država ujedinjenih oko Ujedinjenih nacija. Iz primera naše susedne države Hrvatske možemo da naučimo kako je dalekosežno po građane jedne države dobro kada se ugradi u svoj *Nacionalni program zaštite i promicanje ljudskih prava* pravo ljudi na „zdrav život i okoliš“ (<http://www.ljudskaprava-vladarh.hr/default.asp?ru=157>). Tom stavkom automatski se isključuje uvoženje prljavih tehnologija u državu. Krajem ovog septembra 2008. godine u Slovačkoj su se ujedinili biznis, predstavnici vlade i civilno društvo i lansirali su *UN Global Compact Local Network – UN Globalnu dogovorenu lokalnu mrežu* koja između ostalog ima za cilj promociju veće odgovornosti prema životnoj sredini i borbu protiv korupcije (Izabela Nagyova UNDP Regional Bureau for Europe and the CIS izabela.nagyova@undp.org)

Sve napred napisano navodi se zbog ozbiljne situacije u Srbiji upravo u oblasti zaštite prirode, zaštite životne sredine i ugroženim pravima ljudi na zdrav život u zdravoj životnoj sredini. Srbija spada u nerazvijene zemlje, ima sudbinu zemlje u tranziciji kada mnogi zakoni čekaju da se usklade sa Evropskom unijom ili ako su usklađeni/doneti često se ne poštuju. U konfuznom vremenu kada jedan (socijalističko-komunistički) sistem još vuče svoje repove a drugi (kapitalistički) nije uspostavljen dešavaju se problemi sa kojima su se suočavale i mnoga društva/države koje su prošle sličan put. Naravno ovo nije mesto gde se poentiraju ratovi i zločini ali taj težak prtljag dodatno otežava tranzicioni put koji ovde ide mnogo sporije nego što je bio u Mađarskoj na primer. Socijalni kapital, sintagma više puta pominjana ima svoje pozitivne i negativne primere. Kada su ljudi povezani radi postizanja cilja koji je dobar za zajednicu onda je to onaj socijalni kapital koji vodi društvo napred. U slučaju kada nedostaje zakona, kada se zakoni koji su na snazi ne poštuju, kada se ljudi povezuju interesno radi lične dobiti to vodi do korupcije i kriminala. Obeshrabrujuća je činjenica koju je izneo „Transparensi internešenel“ o korupciji u Srbiji (Autor: Sonja Todorović, Blic, 24.09.2008). Umesto da opada korupcija u Srbiji u odnosu na prošlu godinu je porasla. Nažalost, mnogo brige i problema oko moguće korupcije imamo upravo u oblasti koja je vezana za prirodu i njene resurse. Sve više imamo slučajeva koji postaju javni i poznati zahvaljujući zainteresovanoj javnosti i upornim ljudima koji brinu za prirodu, koji su sa razlogom

zabrinuti i za svoja prava na zdrav život u zdravom okruženju ali i za svoju ličnu sigurnost zbog svog javnog oglašavanja ili protesta.

Premda u Srbiji takvih slučajeva ima nažalost na pretek pomenućemo posebno samo tri slučaja.

Slučaj kopova trahita unutar Nacionalnog parka Fruška gora toliko je uzburkao javnost da je do kraja postao svojevrsni *case study - studija slučaja* na radionici koju je organizovao **PILI – Public Interest Law Institute** (Institut za zakon o zaštiti javnog interesa, www.pili.org), organizacija iz SAD povezana sa Kolumbija univerzitetom. Jedan od najvažnijih ciljeva ove organizacije a zatim i radionice koja je organizovana u Beogradu novembra 2007. godine bila je obuka nevladinih organizacija da mogu da zastupaju javne interese kada su ugrožena prava u pojedinim oblastima u ovom slučaju u oblasti životne sredine. U Srbiji je čitav jedan program zastupanja ugroženih prava iz oblasti zaštite životne sredine pokrenut još pre nekoliko godina čiji je rezultat bio osnivanje Pravne klinike za zaštitu životne sredine pri Pravnom fakultetu u Novom Sadu. Slučaj „Ledinačko jezero“ je bio takođe prvi slučaj rada i Pravne klinike u Novom Sadu. A celog slučaja ne bi bilo da se poštovao Zakon o zaštiti životne sredine i Zakon o nacionalnim parkovima. Onog momenta kada je **neko n.n.** dozvolio prodaju, stranoj kompaniji, preduzeća kojem je zabranjena eksploatacija kamena u Nacionalom parku Fruška gora započeo je ceo niz nezaustavljivog grubog kršenja zakona. Danas je situacija doterana dotle da će, ako ne bude dijaloga i dobrih rešenja, stanovnike sela Ledinci verovatno zastupati međunarodni i domaći advokati koji rade *pro bono* a sve u nameri da se spreči ugrožavanje prava ljudi na zdrav život i zdravo okruženje. Zavod za zaštitu prirode Srbije doveden je u nepriliku da spasava šta se spasiti može što se tiče ugrožavanja prirode u okviru zaštićenih zona Nacionalnog parka jer nisu od samog početka bili uključeni u proces, što je nedopustivo. U Novom Sadu je aprila 2007. godine 10 000 ljudi potpisalo peticiju za spas Ledinačkog jezera u kampanji koju su zajedno vodili stanovnici sela Ledinci i nekoliko nevladinih organizacija. Analiziranjem celog slučaja istaknućemo još jedan problem koji je vrlo karakterističan za zemlje trećeg sveta. Naime radi se o dvostrukim standardima koji strane kompanije primenjuju kada dolaze u treći svet/Srbiju. Ono što u Evropskoj uniji nije dozvoljeno sama vlast dozvoljava u Srbiji. Takav pristup širom otvara vrata da svi građani s pravom moraju da sumnjaju u korumpiranost.

FOTOGRAFIJA 5: POTPISIVANJE PETICIJE ZA OČUVANJE LEDINAČKOG JEZERA, NOVI SAD, APRIL 2007 (OLIVERA RADOVANOVIĆ, 2007)

Slučaj sa izgradnjom brodogradilišta na 300 metara od granice Ramsarskog područja „Specijalnog rezervata prirode Stari Begej - Carska Bara“ isto tako ima svoje predradnje koje istinski dovode u sumnju razlog zbog čega postoje zakoni u Srbiji. Da li je zaista bilo potrebno graditi brodogradilište nadomak Ramsarskog područja i kako će ono uticati na ptičiju populaciju pokazaće vreme. Ono što svakako nije dobro je činjenica da su ljudi iz nevladinog sektora koji su upozorili javnost na probleme umesto potrebnog dijaloga za koji su se zalagali doživeli velike neprijatnosti. Opet se vraćamo na isti problem. Kada se u samom početku ne poštuju postojeći zakoni i propisi to stvara velike probleme celoj zajednici, samom biznisu i podstiče sumnju u korumpiranost društva. Taj imidž Srbiji zaista nije potreban i oni koji donose odluke treba da oslušnu glas javnosti i potrebno je da vode o računa o potpunoj transparentnosti svakog posla. To samo može doprineti izgradnji poverenja građana u državu i njen pravni sistem.

Slučaj izgradnje spalionice smeća nadomak Apatina treba podvući stoga što za nanošenje štete životnoj sredini prilikom pogrešnog planiranja ne treba kriviti i kontrolisati isključivo pojedince, već i institucije sistema koje često ne poštuju prirodu, uredbe i zakone koji se odnose na prirodu i zaštitu životne sredine. U Apatinskom slučaju institucija koje ne poštuje zakone bila je sama Opština. Opština Apatin je protivno Uredbi Vlade Republike Srbije o zaštiti Specijalnog rezervata prirode „Gornje Podunavlje” na granici i u okviru granica SRP „Gornje Podunavlje“ posekla šumu i taj prostor namenila da bude robno-transportni centar. Nakon toga su u cilju pribavljanja investicija za gradnju luke na tom području planirali izgradnju prvo spalionice smeća zbog čega se javnost pobunila, a potom, kada nije prošla izgradnja spalionice pokušano je da se na tom prostoru izgradi Postrojenje za reciklažu guma. Treba istaći značajnu ulogu Zavoda za zaštitu prirode Srbije, čiji su stručnjaci preduzeli aktivnosti koje su sprečile izgradnju spalionice.

Ovaj put nećemo detaljnije pominjati vaskrsavanje želje za rešavanjem energetske potreba izgradnjom nuklearke bilo u Srbiji ili susednoj Hrvatskoj. Taj slučaj se neslavno završio po aktere jer je u Srbiji ipak na snazi moratorijum (između ostalih stvari) na izgradnju nuklearnih elektrana, a na sve činjenice javnost je upozorena kroz zajedničku kampanju nevladinih organizacija iz Hrvatske i Srbije. Samo pomena radi setimo se i potresnih slučajeva nezakonitog izlovljavanja na stotine hiljada zaštićenih i nezaštićenih vrsta ptica, pomora riba, zagađenje voda ispuštanjem otpadnih voda direktno u slivove reka i kanala, zastrašujuće priče ljudi o kućama koje im naočigled nestaju zbog miniranja u obližnjem kamenolomu, nekontrolisano bacanje na njive pesticida koji su zabranjeni u EU, tragičnu naviku ljudi u Srbiji da im ne smeta suživot sa smećem na sve strane ili odnos prema napuštenim životinjama. Za sve ove istinite priče saznalo se kada su glas podigle grupe ljudi, nevladine organizacije i kada je to postalo atraktivno za medije. To je ono što treba ozbiljno da nas zabrine.

FOTOGRAFIJA 6: PIJACA "MOJ SALAŠ", NOVI SAD (DUŠKO MEDIĆ, 2008)

Zaključak

Nevladine organizacije kao organizovan deo javnosti imaju višestruku ulogu i ciljeve. Tu svakako na prvom mestu što se tiče Srbije, spadaju edukacija stanovništva, medija i donosioca odluka. Ta edukacija je specifična i različita je u odnosu na obrazovanje koje ljudi mogu da steknu kroz regularno školovanje. Kratke obuke, radionice i seminari o problemima i temama koje najčešće ne postoje u programima srednjih škola i fakulteta veoma doprinose obrazovanju celokupne populacije zemlje. Fleksibilnost rada, umrežavanje, solidarnost i brzo reagovanje na probleme omogućuju trećem sektoru da budu veliki izvor informacija iz celog sveta a mogućnost brzog reagovanja najčešće donose i brze rezultate kroz kampanje ili aktivnosti u zemlji, regionu ili širom sveta. Pobrojane uloge i česte prednosti rada koje imaju nevladine organizacije odnose se naravno i na njihovu pozitivnu ulogu u oblasti čuvanja prirode.

Stoga, Srbija kao zemlja u razvoju bez obzira na postojeće ozbiljne probleme koje vuče sa i za sobom, mora da uvidi da strateška politika u očuvanju prirode mora počivati na nekoliko stvari. To su pre svega saradnja i partnerstva između stručnjaka, zatim političara koji donose odluke, uz to ozbiljan konstruktivan dijalog sa kapitalom/biznisom i saradnja sa civilnim sektorom koji predstavlja javnost jedne zemlje. Što se tiče nevladinog sektora podsetimo na jedno od najvećih priznanja dobijeno od prethodnog Generalnog sekretara UN gospodina

Kofi Anana koji je istakao kako je jedna od najboljih stvari koja se dogodila Ujedinjenim nacijama upravo revolucionarno narastanje nevladinih organizacija kao globalne snage građana celog sveta. On je duhovito rekao da nevladine organizacije imaju kapacitet da poguraju događaje, da kažu stvari koje oni (UN) ne mogu da kažu, koje ni on kao Generalni sekretar ne može da kaže, da u nekim oblastima nevladine organizacije predvode a Ujedinjene nacije se trude da ih sustignu.

(<http://www.un.org/News/Press/docs/2006/ngo604.doc.htm>).

Na kraju, podvucimo i potrebu da se izvuče iskustvo iz poslednjeg Samita o održivom razvoju u Johaneshburgu (2002) koji je od nekih aktera nazvan Samitom partnerstva (Business/NGO Partnerships -- What's the Payback? By Roger Cowe

<http://www.globalpolicy.org/ngos/credib/2004/0404partner.htm>).

Prema tim navodima partnerstvo je nastalo na premisi da vlade u svetu ne mogu da postignu održivi razvoj same, da biznis može da bude deo rešenja a da nevladine organizacije imaju dobre ideje za rešenjima kao i svi ostali. Što se tiče biznisa tada je on formalno uključen u proces ostvarivanja Milenijumskih ciljeva.

Pokazalo se da samo ovakvom saradnjom može da se dođe do adekvatnog čuvanja prirodnih resursa koje i svet i Srbija među njima još uvek imaju. Iz te saradnje i dijaloga najviše će profitirati priroda i ljudi koji žive na planeti Zemlji. Konačno, to bi bio idealan, ali i realan cilj koji bi Srbija trebala da ima – dobrobit ljudi i prirode. Nema nikakvog razloga da ovaj globalni model razvoja Srbija preskoči.

Olivera Radovanović
NVO Zelena mreža Vojvodine
Pašićeva 24, 21000 Novi Sad
e-mail office@zelenamreza.org.yu